

Юшкевич Олена Геннадіївна,
*доцент кафедри теорії та історії
держави і права факультету № 1
Харківського національного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПРОБЛЕМИ НАДАННЯ ДОПОМОГИ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ПСИХОЛОГІЧНОГО НАСИЛЬСТВА ЯК ВИДУ ГЕНДЕРНО ОБУМОВЛЕНОГО НАСИЛЬСТВА В УМОВАХ ЗБРОЄНОГО КОНФЛІКТУ НА СХОДІ УКРАЇНИ

Сьогодні, на жаль, у зоні збройного конфлікту на Сході України підтверджуються факти існування гендерно-обумовленого насильства. В українському законодавстві відсутнє визначення «гендерно-обумовленого насильства». При вирішенні конкретної ситуації гендерно-обумовленого насильства, як правило, посадовці посилаються на Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [1] та розглядають його переважно в контексті насильства в сім'ї, змішуючи та використовуючи як синоніми при цьому поняття «домашнє насильство» і «гендерно-обумовлене насильство».

У програмах розвитку, зокрема Фонду народонаселення Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН), використовується наступне визначення, яке може бути застосоване в українських умовах: гендерне насильство – це насильство, яке стосується чоловіків і жінок і жертвами якого переважно є жінки. Воно виникає як наслідок нерівних владних стосунків між жінками і чоловіками. Це насильство, спрямоване проти жінки, тому що вона жінка, чи непропорційно впливає на жінок. Воно стосується (але не вичерпується) фізичної, сексуальної і психологічної шкоди, включно із залякуванням, стражданнями, примусом та/чи позбавленням свободи в сім'ї чи в суспільстві взагалі. Це також стосується насильства, яке чинить чи не зупиняє держава [2, с. 18; 3]. Однак помилково застосовувати термін «гендерне насильство» виключно як насильство щодо жінок, хоча потрібно враховувати, що переважна більшість випадків насильства вчиняється саме по відношенню до них. У нашому дослідженні ми будемо говорити про гендерне насильство щодо чоловіків та жінок.

Гендерне насильство одна з найбільш розповсюджених форм структурного та культурного насильства. Воно присутнє у кожному суспільстві, а його наслідки віртуально впливають на все людство. За твердженням ЮНФПА/UNFPA, гендерне насильство не тільки відображує, а й збільшує нерівність між чоловіками і жінками,

порушує здоров'я, честь, безпеку і самостійність його жертв. Воно охоплює велику кількість порушень прав людини, в тому числі розпусні дії відносно дітей, зґвалтування, домашнє насильство, сексуальні образи та переслідування, торгівля жінками та дівчатками, деякі небезпечні традиції [4].

На нашу думку, однією із ключових проблем гендерно обумовленого насильства, які виникають під час збройного конфлікту на Сході України, є обмежений доступ до допомоги постраждалим від психологічного насильства. Державним органам, які мають попереджати психологічне насильство як вид гендерно-обумовленого насильства, бракує кваліфікованих фахівців та фінансових ресурсів, зокрема на спеціальні реабілітаційні програми. За свідченнями опитаних представниками громадської організації «Східноукраїнський центр громадських ініціатив», психологічне насильство на рівні інших видів гендерно-обумовленого насильства в незаконних місцях несвободи було поширеним та використовувалось із метою залякати, принизити, покарати супротивників із числа комбатантів та політичних опонентів. Незважаючи на це, уповноважені органи влади не здійснюють належного документування гендерно-обумовленого насильства, зокрема психологічного насильства, не проводять аналізу доступної інформації та не формують доказової бази для органів національної та міжнародної юстиції. Дослідники громадської організації «Східноукраїнський центр громадських ініціатив» виявили, що лише незначну кількість осіб, які вчинили гендерно-обумовлене насильство, притягнуто до відповідальності. Це – індикатор неефективності розслідувань випадків гендерно-обумовленого насильства, бездіяльності та низької обізнаності уповноважених органів влади. Це також вказує на стигматизацію жертв та практику замовчування насильства [5, с. 9].

Серед основних причин психологічного насильства як гендерно обумовленого насильства можна назвати: нерівність, неповагу, бажання влади і контролю, політичні мотиви, традиційні протиріччя, колапс традиційного суспільства і сімейної підтримки, культурні і традиційні практики, релігійні вірування, бідність, брак інформаційної, юридичної підтримки проти насильства, безкарність кривдників, збройний конфлікт [7, с. 18–19].

Психологічне насильство має широкі негативні наслідки як для чоловіків, так і жінок. Ознаками психологічного насильства є: депресія; низька самооцінка, замкнутість; недоглянута зовнішність; анорексія, або булемія; вживання алкоголю або наркотиків; безсоння; психосоматичні хвороби; напади тривоги; нерішуча поведінка;

уникнення погляду при спілкуванні; перманентний стресоподібний стан, фобії, фрустрації, психоемоційні розлади, неврози тощо; автоагресивна поведінка: спроби самогубства, членушкодження, вживання алкоголю або наркотиків з метою свідомого завдання собі шкоди (або ж відходу від проблем); нав'язливі страхи; відчуженість, або ворожість у ставленні до дітей [2, с. 72–73; 7, с. 18–19].

Здебільшого в суспільстві відсутнє належне розуміння наслідків насильства для людини, а постраждалі особи відчувають соціальне відчуження, що позначається в подальшому житті та на їх психологічному стані. В результаті страху перед громадським осудом, більшість жертв психологічного насильства не повідомляє про насильницькі дії по відношенню до себе. Враховуючи, що вплив пережитого насильства позначається на стані здоров'я постраждалої особи, це також впливає на її потенційні можливості і накладає негативний відбиток на всі сторони її життя. Відсутність належної допомоги постраждалим особам позначається не лише на їх подальшому житті, але й на суспільстві загалом: зростає рівень безпритульності та бездоглядності, злочинності, самогубств; торгівлі людьми; збільшується кількість залежних від різного виду психоактивних речовин, що позначається на репродуктивному здоров'ї нації та рівні здоров'я в цілому. Більшість не знає, яким чином уникнути небезпеки; які можуть бути наслідки, якщо людина вчасно не звертається по допомогу; де і яким чином можна отримати необхідну допомогу; як попередити травмуючу подію в майбутньому [2, с. 72].

Щоб попереджувати і розслідувати випадки психологічного насильства, слід розуміти сутність аналізу психологічного насильства і вжити всіх заходів в рамках структур сектору безпеки щодо його припинення.

Як правило, сьогодні, при виникненні необхідності надання психологічної допомоги особі, що постраждала від психологічного насильства, застосовують практику першої психологічної допомоги, розробленої Сосновенко Н.В., Шевченко Л.О. [6, с. 50–57]. Зокрема, перша психологічна допомога (далі – ППД) – це сукупність заходів загальнолюдської підтримки та практичної допомоги ближнім, які відчувають страждання і потребу. ППД надається як базові потреби людини вже задоволені, а в разі потреби постраждалої особи може надаватися й після цього (бажано протягом тижня після подій). Після вчинення насильства в постраждалих можуть з'являтися проблеми, яких раніше ніколи не було. ППД може надати не лише професійний психолог, а й інший спеціаліст, який знайомий з правилами надання першої психологічної допомоги. Завданнями

ППД є: формувати відчуття безпеки, зв'язку з іншими людьми, спокою і надії; сприяти доступу до соціальної, фізичної та емоційної підтримки; зміцнювати віру в можливість допомогти собі та оточуючим; сформувати у людини розуміння того, що надзвичайна подія, свідком або учасником якої вона була, закінчилась і не становить більше загрози. При наданні першої психологічної допомоги необхідно дотримуватися таких принципів: захищати безпеку, гідність і права людини (уникати дій, які можуть поставити людину під загрозу травмуючих впливів; намагатися захистити її від повторної фізичної та психологічної травми; звертатися до людини з повагою; допомагати відстоювати її права та отримувати належну підтримку; діяти в інтересах постраждалої особи, якій Ви допомагаєте); адаптувати свої дії до культурних традицій людей, яким ви надаєте допомогу; бути в курсі інших засобів реагування в надзвичайній ситуації (знати, які заходи реагування вживаються і які є ресурси для надання допомоги; чітко уявляти власні функції та їх межі); берегти себе [6, с. 50–57].

На нашу думку, за аналогією можна розглянути алгоритм надання допомоги при сексуальному насильстві, що використовується в миротворчих місіях: застосувати «правила першого контакту» (запитати потерпілу особу, чи має вона серйозні фізичні ушкодження і чи потребує негайної медичної допомоги? Запитати потерпілу особу, чи може вона впізнати чи описати підозрюваного? Слідувати за протоколом, щоби потім надати інформацію поліції. Негайно викликати патруль. Попросити потерпілу особу почекати поліцію у безпечному місці). Забезпечити безпеку потерпілої особи (за потреби вивезти у місце, де потерпіла особи почуватиметься в безпеці і зможе спілкуватися конфіденційно). Поводження з потерпілою особою (Бути уважними і допомагати потерпілій особі тримати свою гідність. Допомогти потерпілій особі зрозуміти, що вона має довіряти тобі, а ти зробиш все, щоби змінити ситуацію. Загорнути потерпілу особу в ковдру. Пояснити потерпілій особі процедуру. Поінформувати потерпілу особу про всі можливості допомоги їй. Збір і аналіз попередньої інформації (Попросити потерпілу особу коротко пояснити, що саме відбулося. Повідомити, що ви будете робити записи, щоби задокументувати і передати у компетентні органи інформацію. Під час нотування важливо фіксувати слова, опис, пояснення так, як їх говорить потерпіла особа, без перефразування. Нотатки мають бути чіткі, детальні, точні. Не рекомендується перебивати потерпілу особу, коли вона говорить. Якщо потерпіла особа не може послідовно відтворити опис ситуації, можна допомогти питаннями, які не містимуть вимоги оцінки

ситуації, а виключно зосереджені на фактах). Визначення свідків (чи є свідки тому, що сталося? Зібрати первинну інформацію від свідків. Записати контакти свідків. Встановити, чи погоджуються свідки офіційно свідчити. Встановити, чи потребують свідки захисту). Супервізія (Надати звіт. Повідомити відповідальний підрозділ). Фіксація інформації (Дата, час, місце отримання першої інформації). Реєстрація скарги в поліції (Допомогти потерпілій особі у оформленні заяви. Надати потерпілій особі інформацію, де і як вона може звернутися до відповідних органів влади. Надати потерпілій особі інформацію про себе, щоби вона, у випадку потреби, могла звернутися до вас). Вимога належного слідчого. Збір доказів. Дотримання конфіденційності (Запевнити потерпілу особу у конфіденційності інформації стосовно злочину. Поширити інформацію виключно тим, хто повинні її знати за обов'язками). Звіт і наступні дії [7, с. 18–19].

Ще один алгоритм дій при наданні психологічної допомоги передбачений розділом IV Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [1], де визначено порядок надання допомоги та захисту постраждалим особам, а саме: надання постраждалим особам інформації про їхні права та можливості їх реалізації; забезпечення доступу до загальних та спеціалізованих служб підтримки для отримання соціальних послуг медичної, соціальної, психологічної допомоги; надання у разі потреби тимчасового притулку для безпечного розміщення; забезпечення доступу до правосуддя та інших механізмів юридичного захисту, у тому числі шляхом надання безоплатної правової допомоги; утворення цілодобового безоплатного кол-центру для забезпечення невідкладного реагування на випадки домашнього насильства, надання консультацій щодо всіх форм домашнього насильства; урахування віку, стану здоров'я, статі, релігійних переконань, етнічного походження та спеціальних потреб таких осіб.

Якщо особа, постраждала від психологічного насильства, не може визначитися щодо подальшого життя або їй важко прийняти рішення, можна скористатися безкоштовними психологічними консультаціями соціальних служб, державних органів, а також неурядових організацій: проявів насильства: до дільничного інспектора поліції, центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді; управління сім'ї та молоді районної, міської чи обласної держадміністрацій; громадських організацій, які надають допомогу постраждалим від насильства; безкоштовні консультації надають: Національна «гаряча лінія» з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації; Національна дитяча «гаряча лінія»; консультації електронною поштою: info@lastrada.org.ua;

Київський міський центр соціально-психологічної допомоги; Центр у справах сім'ї та жінок Деснянського району міста Києва: працює в царині забезпечення гендерної рівності, ліквідації всіх форм дискримінації та насильства, запобігання порушенням прав людини. Центр надає безкоштовні психологічні та юридичні консультації; Центр ресоціалізації матері та дитини «Нова я» в Дніпрі; Соціальний центр матері та дитини у Львівській області; громадська організація «Центр «Жіночі перспективи»; Мережа приймалень Української Гельсінської спілки з прав людини.

Щодо практичних питань організації надання допомоги постраждалим від насильства слід сказати наступне. Можна навести три підстави для надання допомоги особам, які постраждали від психологічного насильства: особисте звернення постраждалої особи, її законного представника або третіх осіб; отримання повідомлення від іншого суб'єкта, який раніше отримав інформацію про постраждалу особу; виявлення постраждалої особи при виконанні службових обов'язків.

Таким чином, на нашу думку, головною умовою для попередження ускладнень для особи, яка постраждала від насильницьких дій, зокрема психологічного насильства, або по відношенню до якої існує реальна загроза вчинення насильства, є забезпечення необхідної допомоги таким особам.

Список використаних джерел

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>.
2. Жінки. Мир. Безпека: Інформаційно-навчальний посібник з гендерних аспектів конфліктів для фахівців соціальної сфери / Колектив авторів. Київ, 2017. 176 с.
3. Декларація ООН про викорінювання насильства щодо жінок. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_506.
4. Насильство: визначення поняття та приклади. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/peace-and-violence>.
5. Війна без правил: гендерно-обумовлене насильство, пов'язане зі збройним конфліктом на сході України / А. Альохін, С. Кириченко, А. Кориневич та ін. ; за заг. ред. В. Щербаченка, Г. Янової // ГО «Східноукраїнський центр громадських ініціатив». К., 2017. 144 с.
6. Перша психологічна допомога / Соціально-педагогічна та психологічна допомога

сім'ям з дітьми в період військового конфлікту: навч.-метод. Посібник. К.: Агентство «Україна». 2015. 424 с.

7. Сулова О. Жінки, мир та безпека: інформаційно-методичний збірник для співробітників Міністерства Оборони і Генерального штабу України. Інформаційно-консультативний жіночий центр, 2016. 34 с. URL: <http://www.wicc.net.ua/media/WPS%20Military%20text%20manual.pdf>.